

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Л. М. ЛІХІЦЬКА

Впровадження інклюзії обумовлює перегляд і вдосконалення існуючих навчальних програм підготовки майбутніх вчителів початкових класів до діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору, що, на наш погляд, досить актуально і не може зачекати, адже система вищої школи потребує систематичного безперервного оновлення теоретичних та методичних баз.

Над цією проблемою працювали науковці В. Бондар, М. Ворон, Л. Даниленко, Е. Данілавичюте, М. Деркач, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Литовченко, Ю. Найда, Л. Савчук, Т. Сак, Є. Синьова, Н. Слободянюк, Проблеми професійної підготовки вчителів до роботи в умовах інклюзивної освіти та формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів досліджували: О. Акімова, Я. Баранець, В. Гладуш, І. Демченко та ін.

За визначенням ЮНЕСКО інклюзивне навчання – це „процес звернення й відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі”. Тобто це такий спосіб отримання освіти, коли учні або студенти з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, – і це є альтернативою інтернатній системі, за якою вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або домашньому та індивідуальному навчанню.

Але питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні.

Жоден з них не має відчувати себе іншим – і це головне завдання інклюзії [2].

Важливо, щоб із першого року навчання дітей з вадами здоров'я в загальноосвітній школі створенням їхньої освітньої траєкторії займався професійно підготовлений спеціаліст – вчитель початкових класів, від якості фахової підготовки котрого залежить сформованість високого рівня готовності до виконання функцій професійної діяльності в умовах інклюзії.

Галузевим стандартом вищої освіти (спеціальність „Початкове навчання”), зокрема, кваліфікаційною характеристикою вчителя початкових класів, визначено, що він повинен володіти знаннями, навичками, прийомами навчання всіх предметів початкового циклу та вміло використовувати їх під час виконання педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань, проводити роботу з виявлення й розвитку здібностей дітей, формувати культуру усного та писемного мовлення, розвивати необхідні навчальні вміння і навички, усі форми мислення, виховувати любов до навчальної діяльності, залучати молодших школярів до різних видів особистої та суспільно корисної діяльності [1, с. 4].

Нині особливої уваги заслуговує проблема формування професійної готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, оскільки спектр функцій учителя значно розширюється: окрім основних (дидактичної, виховної і розвивальної), додаються просвітницька (інформування громадськості та батьків про позитиви інклюзії), діагностична (вивчення можливостей та потреб дитини), корекційна (добір і проведення психолого-педагогічних заходів щодо виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей, їхньої адаптації та соціалізації) та рефлексивна (розроблення критеріїв і показників для оцінювання освітніх досягнень учнів, аналізу ефективності навчально-виховного процесу і пошуку способів його коригування). Для виконання цих функцій учитель має володіти глибокими знаннями з фахових дисциплін, методики викладання предметів початкової школи, високим рівнем майстерності в галузі навчально-виховної та розвивальної роботи як зі здоровими учнями, так і з особливостями в розвитку. Тобто педагоги повинні отримати не лише загальну професійну, але й спеціальну підготовку з корекційної педагогіки та психології. Тому процес формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти набуває розширеного контексту.

Сучасний учитель початкових класів повинен мати високий рівень фахової, методичної та психологічної видів готовності. Перша з них охоплює систему знань із методології інклюзивної освіти та високий рівень корекційно-педагогічної майстерності; друга полягає у володінні вчителем загальнопедагогічними та корекційно-розвивальними технологіями; третя інтегрує у собі особистісні якості педагога (емпатія, толерантність, емоційна підтримка іншої людини, рефлексія тощо).

Щоб сформувати у майбутнього вчителя початкових класів окреслені види готовності до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, необхідно, насамперед, з'ясувати з яких компонентів складається ця інтегрована професійна якість педагога, а щоб визначити якими ж саме

додатковими фаховими знаннями, уміннями і навичками доцільно озброїти його, яку модель педагогічної системи професійної підготовки варто впровадити у ВНЗ, потрібно провести психолого-педагогічну діагностику, що потребує розроблення відповідного інструментарію [5].

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей. Інклюзивне навчання базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання.

Основними завданнями інклюзивного навчання є: здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти; забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей; створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку; створення позитивного мікроклімату в загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями; забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами; надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами забезпечують працівники психологічної служби (практичні психологи, соціальні педагоги) загальноосвітніх навчальних закладів спільно з педагогічними працівниками, які здійснюють навчально-виховний процес у класах з інклюзивним навчанням.

Проведені фахівцями соціально-психологічні дослідження підтверджують переваги інклюзивної освіти, а саме: 1) програми інклюзивної освіти надають можливість дітям і учням з вадами взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх, отримувати такий соціальний досвід, як і їхні здорові товариші; 2) спільне навчання стає корисним і для дітей без вад, оскільки вони з раннього віку стають чутливими та толерантними до потреб інших, вміють позитивно сприймати не схожих на них людей, у них виявляється вища соціальна відповідальність, більша впевненість у собі, що сприяє їх особистісному розвитку; 3) усі діти в системі інклюзивної освіти отримують підтримку і досвід того, що кожна людина може долати труднощі і перешкоди і, таким чином, досягати значних успіхів. Основним завданням педагогічного процесу в контексті інклюзивної освіти має стати створення особливої установки щодо „особливої дитини”, а саме: в освітньому закладі має домінувати не жаль до такої дитини, а турбота, емпатійність, чуйність і тактовна взаємодія, з одного боку, а з іншого – ставлення до неї як до рівноправного члена колективу.

Здійснення інклюзивної освіти потребує організації належного психолого-педагогічного супроводу всіх учасників освітнього процесу: дітей та дорослих – фахівців різних напрямків, батьків, адміністрації. Така робота повинна бути спрямована на створення умов, які забезпечуватимуть підвищення автономності і соціальної активності дітей, розвиток інтелектуальних процесів, формування ціннісних установок, що відповідають психічним і фізичним можливостям дитини. Базуючись на особистісному і системно-орієнтованому підході, такий супровід повинен являти собою комплексну систему всебічної, динамічної, корекційної і розвивальної допомоги у відповідності з віковими та індивідуальними потребами дітей та учнів [4].

Основні принципи організації психолого-педагогічного супроводу дітей у системі інклюзивної освіти: пріоритет інтересів і потреб дітей та учнів; неперервність супроводу; мультидисциплінарність.

Важливими завданнями у роботі психологічної служби є: 1) Підбір діагностичного інструментарію, придатного для роботи з різними категоріями дітей відповідно до наявного дефекту розвитку; 2) уточнення змісту та методів корекційної роботи з дітьми, які мають особливі потреби, з урахуванням результатів психологічної діагностики; 3) впровадження комплексних корекційних стратегій, які б містилися, крім навчання, ще й ігрові засоби та рекомендації щодо сімейного виховання.

З метою впровадження системи психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного і шкільного віку, які навчаються в умовах інклюзивної освіти, важливим є організація і здійснення комплексного підходу, реалізація якого передбачає поетапне впровадження інклюзивної освіти:

1. Психодіагностичний етап: діагностика рівня розвитку дітей: виявлення індивідуальних особливостей психічного, фізичного, інтелектуального розвитку; рівня розвитку психічних процесів; діагностики соціальної зрілості, інтелекту, стилю взаємодії педагогів і батьків з дитиною; тестування та анкетування педагогів та батьків на предмет готовності до здійснення інклюзивного навчання; вивчення особливостей сім'ї, в якій виховується дитина; психолого-педагогічне спостереження за особливостями соціальної взаємодії учнів у школах з інклюзивним навчанням.

2. Оформлення документації для здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами (банку даних дітей відповідно до особливостей та наявних порушень;

індивідуальної картки психолого-педагогічного діагностування дитини (практичний психолог); соціального паспорту сім'ї, в якій виховується дитина (соціальний педагог); щоденника спостереження за дитиною в початковій школі (класний керівник).

3. Розробка та затвердження індивідуальних програм навчання і розвитку з рекомендаціями для педагогів і батьків, розроблених за участі різних фахівців (лікаря, психолога, соціального педагога, педагога-дефектолога, учителя-логопеда).

4. Створення власної навчально-методичної та інформаційної бази, а саме: банку даних навчальних і виховних програм; механізму забезпечення отримання оперативної інформації про рівень здоров'я, навчання і розвиток дитини з особливими потребами.

5. Моніторинг результативності, який передбачає застосування наступних методів: дидактичного – вивчення результативності різних сторін навчально-виховного процесу; виховного – простеження ефективності виховного процесу, системи взаємостосунків його учасників; управлінського – простеження за характером взаємостосунків на різних управлінських рівнях в системах: „керівник – педагогічний колектив”, „керівник – діти”, „керівник – батьки”, „керівник – зовнішнє середовище”; соціально-психологічного – спостереження за системою колективно-групових взаємовідносин, за характером психологічної атмосфери педагогічного колективу, психологічного стану дітей, батьків; медичного – відстеження динаміки стану здоров'я дитини з особливими потребами.

6. Виявлення і прогнозування можливих проблем, серед яких можуть бути наступні: виникнення опору новому середовищу з боку дитини, для зняття якого потрібно включати розробку додаткових освітньо-виховних ресурсів; виникнення внутрішніх і зовнішніх конфліктів між педагогом і дитиною, педагогом і батьками внаслідок роботи із проблемою „особливої дитини”.

7. Розробка шляхів корекції можливих негативних наслідків:– планування резерву часу для перегляду спланованих форм, методів, прийомів роботи з дітьми та їх батьками; ґрунтовне пояснення батькам і педагогам переваг інклюзивної освіти; реорганізація індивідуальних психолого-педагогічних програм супроводу дітей, які виявляють відповідні проблеми;– відстеження результативності впроваджених змін.

Для ефективного впровадження інклюзивної освіти психологічній службі школи важливо розробити та провести цикл психолого-педагогічних семінарів, присвячених особливостям роботи з дітьми з особливими потребами.

Загальною для вчителів і для батьків є проблема толерантності. Сім'я багато в чому може допомогти школі. Проте дуже часто саме батьки сіють зерна ворожнечі, неприязні, навіть не помічаючи цього. Діти наслідують оцінки батьків, сприймають їх негативне відношення до інших людей, не таких як усі. Як показує досвід ворожнечею дорослих заражаються і діти. В зв'язку з цим цілеспрямовану роботу необхідно проводити з батьками учнів, роз'яснювати їм важливість виховання у дітей культури спілкування. Досить складно формувати толерантність у дітей, якщо цією якістю не володіють батьки, адже саме особистий приклад дорослих виховує у школярів відчуття пошани до інших людей, толерантність до інших поглядів.

Перевиговувати батьків навряд чи зможе педагог, але вплинути на характер взаємин батьків з дітьми, відкоректувати їх дії по відношенню до дитини і інших людей можливо шляхом виявлення труднощів, проблем взаємодії в сім'ї і підбір педагогічних засобів його регулювання; створення сприятливої атмосфери для встановлення контактів батьків і дітей при організації спільної діяльності.

Отже, перспективним і необхідним у соціальній сфері є створення інформаційно-методичного ресурсного центру для педагогічних працівників і батьків дітей з особливими потребами з метою методичного супроводу, отримання кваліфікованої допомоги, роз'яснень, правового захисту.

На концептуальному рівні необхідно розробити базові положення про індивідуальну навчальну програму, алгоритм її укладання, критерії оцінювання, а також враховувати основну концепцію індивідуального підходу в навчанні особливої дитини.

На організаційно-педагогічному рівні пропонуємо забезпечити школи методичною літературою з проблем новітніх методик навчання учнів з особливими потребами, розвивати різні типи освітніх закладів, які б забезпечували ефективну інклюзію, готували майбутніх педагогів та надавали педагогічну підтримку вчителям, переглянути та доповнити навчальні та освітні програми та навчальні плани підготовки вчителів початкової школи.

На нормативно-розпорядчому рівні необхідно розробити чіткі інструкції щодо організації навчання дитини з особливими потребами, національні стандарти шкільного консультування в українській школі та введення до їх до шкільної програми.

Вважаємо, що на міжнародному рівні варто налагодити зв'язки із зарубіжними країнами для реалізації мобільності педагогів з обміну досвідом у галузі ефективної інклюзивної освіти. На прикладному рівні потрібно розробити педагогічний інструментарій (форми, методи, засоби) для реалізації завдань освіти, виховання та розвитку, соціалізації, профорієнтації й адаптації для дітей з особливими потребами.

Список використаних джерел:

1. Демченко І. І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика: навч.-метод. посіб. – Умань: Видавець Сочінський М. М. 2014. – 160 с.
2. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Інклюзивне навчання. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.
3. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку: постанова Каб. Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 848 // Законодавство України. Київ, 2004. – URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/848-2004-%D0%BF>. – Назва з екрана. – укр.
4. Романенко О. В. Реформування професійної підготовки майбутніх учителів середніх навчальних закладів Франції: дис. ... канд. пед. наук: [спец.] 13.00.04. Криворізький держ. педагогічний ун-т. – Кривий Ріг, 2007. – 242 с.
5. Тесленко В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні: монографія. Вид. 2-е, доп. та перероб. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 368 с.